

9.3.2020

EOAK/5595/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Notari Johanna Koli

HIMMINKOTO, TEHOSTETUN PALVELUASUMISEN YKSIKKÖ

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 17.10.2019

Paikka: Lempäälän kunnan tehostetun palveluasumisen yksikkö Himminkoto, Himminpolku 6, 37501 Lempäälä

Osallistajat: Oikeusasiamiehen kansliasta:
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Elina Castrén
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila
Notari Johanna Koli

1. TARKASTUKSEN TARKOITUS

Perustuslain 109 §:n 1 momentin nojalla oikeusasiamies valvoo, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Lisäksi hänen valvontaansa kuuluvat muutkin, jotka hoitavat julkista tehtävää. Oikeusasiamies seuraa erityisesti, että hyvä hallinto sekä perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 5 §:n mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Vanhuksille ympärivuorokautista palveluasumista tarjoavissa yksiköissä halutaan selvittää vanhusten saaman hoivan ja hoidon ihmisarvoa kunnioittavaa luonnetta, ja sitä, että kunnat huolehtivat myös heikommassa asemassa olevien kuntalaisten perustuslain 19 §:n mukaisesta oikeudesta sosiaaliturvaan ja huolenpitoon.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä ominaisuudessa oikeusasiamies tekee tarkastuksia kaikkiin niihin paikkoihin, joissa voidaan kohdistaa rajoitteita. Tehtävä mahdollistaa esimerkiksi ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisen tarkastuksilla.

YK:n vammaisyleissopimuksen ratifioinnin myötä (10.6.2016) eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oikeusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityistä huomiota vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviin seikkoihin. Vammaisyleissopimuksen piiriin voidaan katsoa kuuluvan muun muassa muistisaira-at henkilöt.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua sosiaalihuollon asiakkaiden saamien palvelujen sisältöön ja laatuun, asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, saattohoidon ja palliatiivisen hoidon toteuttamisen periaatteisiin sekä asiakkaiden oikeuteen saada tarvitsemansa sosiaalityön palvelut. Lisäksi oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2019 on asiakkaan oikeus yksityisyyteen.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määrämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa. Oikeusasiamiehestä annetun lain 1 a luvun 11 h §:n mukaan kansalliselle valvontaelimelle tietoja antaneelle ei saa määrätä rangaistusta tai muuta seuraamusta tietojen antamisen perusteella.

2. TARKASTUKSEN KULKU

Tarkastus tehtiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin määräyksestä ja ennalta ilmoittamatta. Tarkastusmääräys annettiin hoivayksikkö Geri 2:n vuorossa olevalle hoitajalle. Tarkastuksen kohteiksi valittiin Himminkodon Muisti 1 ja Muisti 2 -osastot.

Oikeusasiamiehen kanslian edustajat kertoivat lyhyesti apulaisoikeusasiamiehen tehtävistä ja niihin liittyvistä oikeuksista.

Tarkastajat haastattelivat pidempään kahta muistityön yksikön työntekijää. Lisäksi tarkastajat keskustelivat muun henkilökunnan ja asukkaiden sekä yhden omaisen kanssa ja tutustuivat tarkemmin Muisti 2 -osaston tiloihin. Lempäälän vanhuspalvelujen sosiaalityöntekijä haastateltiin puhelimitse tarkastuskäynnin jälkeen.

Tarkastajiin suhtauduttiin asiallisesti ja ystävällisesti.

Tarkastuksen jälkeen Himminkodosta toimitettiin seuraavat asiakirjat:

- omavalvontasuunnitelma
- viimeisin palotarkastuspöytäkirja
- yhteensä 10 asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmat sekä päivittäiskirjaukset kahden viikon ajalta
- viimeisin RAI-palauteraportti
- Haipro-palauteraportti kuukauden ajalta
- käytössä olevat toimintaohjeet (muun muassa saattohoito-ohje ja ohje rajoittamistoimenpiteiden käytöstä)
- asukkaille jaettava tiedotemateriaali.

Tarkastajien havainnot esiteltiin apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinille. Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot ja suositukset ilmenevät tästä pöytäkirjasta.

Pöytäkirjan luonnos lähetettiin palveluyksikköön kommentoitavaksi.

3. TARKASTUSKOHTEN KUVAUS

Himminkoto sijaitsee Lempäälässä osoitteessa Himminpolku 6. Kiinteistö on valmistunut vuonna 1988 vanhustenhuollon yksiköksi. Rakennus on kolmekerroksinen. Himminkodosta on käytäväyhteys Lempäälän terveystieteiden keskuksen tiloihin ja vanhusten vuokrataloyhtiö Himminnaapuriiin, jossa sijaitsevat kuntosali ja kerhuhuone. Talossa toimii myös vanhusten päivätoimintayksikkö.

Lempäälän vanhustyön sosiaalityöntekijän ja asiakasohjaajien työhuoneet sijaitsevat Himminkodon ensimmäisessä kerroksessa. Kotihoidon esimiehen ja eteläisen tiimin työtilat sijaitsevat Himminnaapurissa.

Himminkoto on muutettu laitostasoisesta vanhainkodista tehostetun palveluasumisen yksiköksi vuonna 2018. Himminkodossa on kaksi muistityön yksikköä ja kaksi geriatrisen työn yksikköä. Tilapäistä ja säännöllistä jaksohoitoa sekä pitkäaikaista tehostettua palveluasumista toteutetaan ensimmäisessä kerroksessa sijaitsevassa Geri 1:ssä ja Muisti 1:ssä. Toisen kerroksen Geri 2:ssa ja Muisti 2:ssa on pitkäaikaisen tehostetun palveluasumisen paikkoja.

Himminkodossa on yhteensä 76 asukaspaikkaa ja 69 asukashuonetta. Jokaisella osastolla on 20 asukasta. Tarkastuskohteen Muisti 1 -osastolla pitkäaikaisista asukkaista naisia on kymmenen ja miehiä seitsemän. Lisäksi yksikössä on kolme lyhytaikaista hoitopaikkaa. Muisti 2 -osastolla on ainoastaan pitkäaikaisessa hoidossa olevia asukkaita. Asukkaina on 18 naista ja kaksi miestä.

Sekä Muisti 1- että Muisti 2 -osastolla asuu runsaasti ympärivuorokautista hoivaa ja huolenpitoa tarvitsevia asukkaita. Tarkastuksen aikaan Muistityön yksikössä on yhteensä neljä vuoteeseen hoidettavaa asukasta. Muistiyksikön asukkaat ovat alkuvuoden 2019 RAI-raporttien perusteella keskimääräistä enemmän vuoteessa eläviä ja heillä on keskimääräistä enemmän rauhoittavien ja unilääkkeiden käyttöä. Sitä vastoin antipsykoottisten lääkkeiden käyttö ilman psykoottisia oireita on vähentynyt vuodesta 2018.

4. HAVAINNOT JA APULAIKOUSASIAMIEHEN KANNANOTOT

4.1 Omavalvonta

Lainsäädäntö

Ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista annetun lain (vanhuspalvelulaki, 980/2012) 23 §:n mukaan toimintayksikön johtajan on huolehdittava, että toimintayksikössä järjestetään omavalvonta palvelujen laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Omavalvontaa varten on laadittava omavalvontasuunnitelma, joka on pidettävä julkisesti nähtävänä. Suunnitelman toteutumista on seurattava ja palveluja kehitettävä toimintayksikön palveluja saavilta iäkkäiltä henkilöiltä, heidän omaisiltaan ja läheisiltään sekä toimintayksikön henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella.

Sosiaalihuoltolain 48 §:n mukaan sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluvan tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivien henkilöiden on toimitettava siten, että asiakkaalle annettavat sosiaalipalvelut toteutetaan laadukkaasti. Edellä 1 momentissa tarkoitetun henkilön on ilmoitettava viipymättä toiminnasta vastaavalle henkilölle, jos hän tehtävissään huomaa tai saa tietoonsa epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa. Ilmoituksen vastaanottaneen henkilön on ilmoitettava asiasta kunnan sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Ilmoitus voidaan tehdä salassapitosäännösten estämättä. Kunnan ja yksityisen palveluntuottajan on tiedotettava henkilöstölleen ilmoitusvelvollisuudesta ja sen käyttöön liittyvistä asioista.

Ilmoitusvelvollisuuden toteuttamista koskevat menettelyohjeet on sisällytettävä 47 §:ssä tarkoitettuun omavalvontasuunnitelmaan. Ilmoituksen tehneeseen henkilöön ei saa kohdistaa kielteisiä vastatoimia ilmoituksen seurauksena.

Tarkastushavainnot

Vanhustyön keskus Himminkodon omavalvontasuunnitelma on päivitetty viimeksi maaliskuussa 2019. Omavalvontasuunnitelma ei ole saatavilla kunnan internetsivuilla eikä siinä ole mainintaa henkilökunnan ilmoitusvelvollisuudesta.

Tarkastuksella haastateltu hoitohenkilöstö tunsu käytössä olevat ilmoitusmenettelyt asiakasturvallisuudessa tapahtuneisiin vaaratilanteisiin (Haipro) sekä kiinteistön huoltoon ja ylläpitoon liittyvät ilmoitukset. Lisäksi he kertoivat, että jos yksikössä huomataan hoitajan kohtelevan asiakasta huonosti, nostetaan asia ensin esille hänen kanssaan suoraan ja tämän jälkeen viedään esimiehelle. Epäkohtailmoitukset käsitellään henkilöstön mukaan osastopalavereissa. Tarkastuksella jäi epäselväksi miten hyvin työntekijät tuntevat ilmoittamismenettelyn liittyen henkilöstön kohtaamiin uhkatilanteisiin.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että omavalvontasuunnitelmaan on lisättävä henkilöstön ilmoitusvelvollisuuden toteuttamista koskevat menettelyohjeet ja varmistettava, että henkilöstö perehtyy niihin. Apulaisoikeusasiamies korostaa, että asiakkaan oikeusturvan ja omavalvonnan toteutumiseksi on olennaista, että toimintayksikön omavalvonnasta vastaava henkilö tuntee voimassa olevat lait, säädökset ja suositukset ja huomioi ne omavalvonnan suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että omavalvontasuunnitelman tulee olla yksikkökohtainen ja sen on oltava julkisesti nähtävillä ilman erillistä pyyntöä. Omavalvontasuunnitelma tulee myös päivittää aina kun toiminnassa tapahtuu palvelun laatuun ja asiakasturvallisuuteen liittyviä muutoksia. Laki ei edellytä omavalvontasuunnitelman laittamista internet-sivuille, mutta apulaisoikeusasiamies pitää sitä suositeltavana.

4.2 Tilat ja yksityisyyden suoja

Suurin osa Himminkodon huoneista on yhden hengen huoneita. Kahden hengen huoneita on yhteensä kuusi. 12:ssa yhden hengen huoneessa ei ole omaa wc:tä tai suihkua, vaan kaksi yhden hengen huoneessa asuvaa jakaa wc:n ja pesutilat. Muissa asunnoissa on oma wc ja suihku. Yhdessä kahden hengen huoneessa asuu aviopari.

Kahden hengen huoneessa käytetään sermejä suojaamaan yksityisyyttä esimerkiksi hoitotoimenpiteiden aikana.

Asukkaiden huoneiden ovissa oli heidän koko nimensä. Hoitajat kertoivat tietosuojasiioihin kiinnitettävän huomiota muun muassa siten, ettei asukkaiden luona vieraileville entisille naapureille paljasteta salassa pidettäviä asukkaan sosiaalihuollon asioita tai terveystietoja.

Himminkodon joitakin osastoja on remontoitu. Tarkastuksella saatujen tietojen mukaan helteellä sisätiloissa on kuuma puutteellisen ilmanvaihdon vuoksi. Rakennukseen on tehty palotarkastus syyskuussa 2019, jossa on todettu paloturvallisuuden täyttävän lain vaatimukset. Tarkastuksella havaittiin, että yhden osaston varaueloskäynnin eteen oli laitettu huonekalu.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies piti kodinomaisen asumisen järjestämisen ja yksityisyyden suojan turvaamisen näkökulmasta puutteena sitä, että kaikille halukkaille ei ole tarjolla omia huoneita, eikä asukkaiden omien huoneiden yhteydessä ole omia wc- ja pesutiloja. Oman wc- ja pesutilan

tarve korostuu etenkin pitkäaikaisessa asumisessa ja tilanne tulisi korjata. Apulaisoikeusasiamies piti kuitenkin myönteisenä, että nykyisessä tilanteessa henkilökunta on aktiivisin ennakoivin toimenpitein pyrkinyt estämään tilanteita, joissa asukkaiden yksityisyys vaarantuu wc- ja pesutiloissa.

Yksilön arvokas kohteleminen ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttävät yksityisyyden toteutumista riittävällä tavalla. Haavoittuvassa asemassa olevien yksityisyyden suojan toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Ympäri vuorokautisessa hoidossa olevien asukkaiden yksityisyyttä on kunnioitettava siten, ettei heidän henkilökohtaisista tiedoistaan puhuta muiden kuullen. Apulaisoikeusasiamies piti hyvänä sitä, että Himminkodossa on yleisesti kiinnitetty huomiota salassa pidettävien tietojen käsittelyyn. Hän kuitenkin kiinnitti huomiota siihen, että huoneiden ovissa on asukkaiden koko nimi. Sosiaalihuollon asiakkuus on salassa pidettävä tieto. Apulaisoikeusasiamies suosittelee käyttämään asukkaiden huoneiden ovissa vain etunimeä, mikäli sekaantumiseen vaaraa ei ole.

4.3 Palvelun laatu ja sisältö

Lainsäädäntö

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (asiakaslaki, 785/1992) 4 §:n 1 ja 2 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja kohtelua ilman syrjintää. Vanhuspalvelulain 19 §:n mukaan iäkkäälle henkilölle tarjottavien sosiaali- ja terveyspalvelujen on oltava laadukkaita ja niiden on turvattava hänelle hyvä hoito ja huolenpito.

Vanhuspalvelulain 14 §:n 2 momentin mukaan pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa turvaavat sosiaali- ja terveyspalvelut on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvalliseksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja että hän voi ylläpitää sosiaalista vuorovaikutusta ja osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan. Saman lain 13 §:n 2 momentin mukaan palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain (254/2015) 4 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö sekä avustava henkilöstö, joka osallistuu asiakastyöhön, ovat velvollisia kirjaamaan sosiaalihuollon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot määrämuotoisina asiakirjoina ja tallettamaan ne 5 §:n mukaisesti.

Hoito ja huolenpito

Jokaisella osastolla työskentelee sairaanhoitaja. Lääkäri, joka on geriatri, käy kerran viikossa. Sairaanhoitajat kirjaavat niin sanottuun kiertovihkoon ne asukkaat, joiden tilanteessa on muutoksia tai joiden he muutoin arvioivat tarvitsevan lääkärin arviota. Hoitajilla on muistivihot ja listat vuosikontrolleista. Henkilöstön mukaan iltaisin ja öisin päivystävään lääkäriin saadaan hyvin yhteys ja hän käy tarvittaessa paikalla. Himminkoto sijaitsee aivan terveysaseman vieressä, josta lääkäripäivystys on järjestetty.

Himminkodolla on oma lääkehoidon suunnitelma, jossa on selvitetty muun muassa toimintatavat lääkkeiden hankintaan, vastaanottamiseen ja jakamiseen. Asukkaat tekevät omaisten ja sairaanhoitajien avustuksella apteekin kanssa sopimuksen lääkkeiden toimittamisesta.

Himminkodossa on toimintaterapeutti sekä talon kuntosalilla kunto-ohjaajia. Henkilöstön mukaan osa Muistiyksikön asukkaista jatkaa aiemmin aloittamaansa kuntosalilla käymistä pitkäaikaiseen hoitoon siirtymisen jälkeen. Fysioterapeutin konsultaatiota yksikköön saadaan viereiseltä terveysasemalta. Sitä on käytetty esimerkiksi liikeratajumppaohjeiden saamiseksi sekä joihinkin omaisten ja henkilöstön välisiin asukkaan kuntoutusmahdollisuuksiin liittyviin ristiriitantilanteisiin.

Henkilöstön mukaan Himminkodossa on saatavilla riittävästi apuvälineitä. Henkilönostureita on yhteensä kuusi: kolme pussinosturia ja seisomanostureita kaksi sekä yksi kotihoidolta lainassa oleva. Ford-kävelytelineitä on kaksi ja rollaattoreita suurimmalla osalla asukkaista. Myös korkeaselkänojallisia geriatrisia tuoleja, suihkulavetti ja useita suihkupyörätuoleja on käytössä.

Henkilöstön mukaan suurin osa asukkaista ei osaa ilmaista wc-käynnin tarvetta ja tarvitsee siihen hoitajan ohjausta. Hoitajat ohjaavat wc-käynneille erityisesti aamutoimien yhteydessä sekä aterioiden jälkeen.

Asukkaiden on mahdollista saada parturin ja jalkahoitajan palveluita yksikköön. Asukkaiden omahoitajat huolehtivat ajanvarauksesta.

Suunterveyden hoito

Henkilöstön mukaan usein asukkaan tullessa pitkäaikaiseen hoitoon yksikköön havaitaan hampaiden huono kunto. Talossa käy suuhygienisti vuosittain. Hoitajat kertovat, että hammaslääkärin saatavuutta on ollut tarkoitus lisätä, mutta virassa ollut oli irtisanoutunut eikä hoitajilla ollut tarkastuksen aikaan tietoa seuraajasta.

Asukkaiden hampaat pyritään pesemään aamuin illoin. Henkilöstön mukaan hampaita ei pestä väkisin eikä asukkaita lääkitä hampaiden pesun mahdollistamiseksi. Osalle asukkaista omainen on tuonut sähköhammasharjan. Hammasväliharjat on otettu yksikössä yleisesti käyttöön. Hampaiden pesua ei kirjata erityisesti päivittäiskirjauksiin, vaan se kuuluu aamu- ja iltatoimiin. Mikäli asukkaan suun hygienian hoidossa on jotain erityistä, se kuuluu kirjata.

Ravitsemus

Lempäälän kunnalla on vuonna 2014 tehty Vanhusten ja ikäihmisten ravitsemuskäsikirja. Haastattelun henkilöstön mukaan asukkaiden tulotilanteessa huomataan usein aliravitsemusta, joka korjaantuu yksikköön tulon jälkeen. Henkilöstön mukaan kesäisin, jolloin talon lämpötila nousee, asukkaille annetaan valmiiksi joka aterialla yksi lasillinen normaalia enemmän ja muutenkin tarjotaan juotavaa.

Asukkaat punnitaan kolmen kuukauden välein ja tarvittaessa terveydentilan seurantaan liittyen useammin. Kaksi kertaa vuodessa tehdään ravitsemustilan arviointi MNA-testillä. Joidenkin asukkaiden ruokaa rikastetaan voilla. Henkilöstön mukaan suunnitelmassa on ollut, että keittiöstä tulisi valmiina runsasproteiinista ruokaa. Joillakin asukkailla on käytössä lisäravinteita, jotka he maksavat itse.

Osastoilla on asukkaita, jotka tarvitsevat täyden avun ruokailussa. Hoitajat kertovat, että syöttämiseen on riittävästi aikaa. Öisin asukkaat saavat halutessaan yöpalaa, jota on jääkaapissa valmiina.

Ulkoilu ja aktiviteetit

Asukkailla on mahdollisuus ulkoiluun vähintään kerran viikossa, jolloin yhteistyöulkoiluttaja käy. Useilla asukkailla käy vierailuilla läheisiä, joiden kanssa nämä käyvät ulkona. Hoitajien mukaan ulkoilu onnistuu parhaiten kesäisin, koska asukkaat eivät yleensä talvisin halua lähteä ulos.

Osastoilla ryhmätoimintaa järjestetään yleensä iltapäiväkahvin ja päivällisen välisenä aikana. Talosta tehdään myös joitakin retkiä. Tarkastusajankohtana tiedossa oli tuleva retki Ideaparkiin, johon oli taksikortit hankittu valmiiksi.

Yhteistoiminta omaisten kanssa

Henkilöstön mukaan Himminkodon asukkaiden läheiset ovat aktiivisia. Osastoilla on käynnistetty omaisia osallistavia tilaisuuksia. Esimerkiksi kerran kuukaudessa järjestetään yhteiskahvit, joihin omaiset kutsutaan mukaan. Erityisesti Muisti 2 -osaston asukkaiden omaiset ovat henkilöstön mukaan olleet tyytyväisiä näihin. Molemmilla muistisairaille tarkoitetulla osastolla on yksi asukas, jonka luona ei käy omaisia.

Tarkastuksella tavattiin asukkaan omainen, jolla on mahdollisuus vierailta ja viettää aikaa yksikössä lähes päivittäin. Omainen kertoi, että hoitajat ovat ystävällisiä ja ilmoittavat hänelle läheisensä voinnin muutoksista.

Yöhoito

Himminkodossa on oma ohjeistus yöaikaiseen hoitoon. Kolme yöhoitajaa huolehtivat koko talon asukkaiden yöhoidosta. Muistityön yksikössä on yksi yöhoitaja 20 asukasta kohden ja Geri-yksikössä yksi hoitaja 36 asukasta kohden.

Yöhoitajien kierrot tehdään kaksi kertaa yössä yhdessä. Kiertojen yhteydessä huolehditaan asukkaiden vaipan vaihdosta tai wc-käynneistä. Lisäksi yöaikana hoitajat mm. hakevat lääkkeitä, valmistavat voileipiä, pyykkäävät ja tyhjentävät tiskikoneita.

Saattohoidon ja palliativisen hoidon toteuttaminen

Himminkodossa on kaksi sairaanhoitajaa, jotka ovat saaneet lisäkoulutusta saattohoitoon. He kouluttavat myös muuta henkilökuntaa saattohoidon toteuttamiseen. Haastatelluista hoitajista osa oli käynyt saattohoitokoulutuksessa. Yksikössä on saattohoitoon oma ohjeistus. Omavalvontasuunnitelmassa sitä vastoin ei ole saattohoitoa koskevaa osuutta.

Henkilöstön mukaan lisähenkilöstö järjestyy saattohoitotilanteeseen erityisesti yövuoroon. Tällöin pyritään järjestämään niin, että vakituinen henkilöstö tulee yövuoroon ja mahdolliset sijaiset otetaan päivä- tai iltavuoroon. Hoitajien mukaan usealla asukkaalla on ollut omaisia, jotka ovat yöpyneet asukkaan kanssa samassa huoneessa saattohoitotilanteessa. Talossa on aina pyritty siihen, että tämä olisi mahdollista.

Yksikön statuksen muuttuminen laitoshoidosta palveluasumiseksi on hankaloittanut nopeita huonejärjestelyjä, sillä asukkaat tekevät huoneisiin vuokrasopimuksen. Hoitajat toivoisivat, että saattohoitoon olisi oma erillinen huone. Kahden hengen huoneessa olevan huonetoveri on saatettu siirtää väliaikaisesti toiseen huoneeseen. Hoitajien mukaan omaisten kanssa käydään usein keskustelua asiasta, ja nämä pääsääntöisesti ymmärtävät tilanteen.

Päivystysaikana lääkärin saapuminen paikalle toteamaan asukkaan kuolema saattaa hoitajien mukaan kestää pitkään. Tarkastuksella haastateltu henkilöstö kertoi tapauksesta, jossa kuumaan kesäaikaan menehtynyttä asukasta jouduttiin säilyttämään kohtuuttoman pitkään yksikössä, koska lääkäri ei pyynnöistä huolimatta saapunut paikalle toteamaan kuolemaa.

Hoito- ja palvelusuunnitelmat

Asukkaat tulevat yksikköön asiakasohjauksen kautta, joka välittää asukkaasta kattavat tiedot hoivan ja hoidon toteuttamista varten. Himminkodossa on käytössä Pegasos -asiakas- ja potilastietojärjestelmä. RAI-arvioinnit tehdään puolivuositain ja hoitoneuvottelut pidetään kerran vuodessa.

Tarkastuksen jälkeen toimitetuissa hoito- ja palvelusuunnitelmissa on pääsääntöisesti hyvin esillä asukkaiden saattohoidon tarve sekä tieto hoitotahdosta, jos asukkaalla sellainen on. Lisäksi asukkaiden voimavarat ja mieltymykset ovat pääsääntöisesti kirjattuina hoito- ja palvelusuunnitelmiin.

Päivittäiskirjaukset sisältävät yksilöllisiä tietoja asukkaan hoitoon vaikuttavista seikoista kuten mielekkäistä keskustelun aiheista ja hoidon toteuttamiseen liittyvästä seurannasta. Ulkoilusta, viriketoimintaan osallistumisesta sekä omahoitajan hetkistä ja keskusteluista asukkaiden kanssa oli yksittäisiä mainintoja. Saatujen päivittäiskirjausten perusteella kaikkien asukkaiden voinnista ei tehdä kirjauksia joka päivä, vaan välissä saattaa olla viisikin päivää ilman kirjausta.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies pitää hyvänä, että Himminkodossa ja Lempäälän kunnalla on käytössä ohjeistusta hoitotyön tueksi. Osa ohjeista on yhteisiä kunnan terveydenhuollolle ja vanhustenhuollon yksiköille. Apulaisoikeusasiamies korostaa, että toimintaohjeissa tulee huomioida kunkin yksikön toimintaa ohjaava lainsäädäntö. Apulaisoikeusasiamies kehottaa Himminkotoa kiinnittämään huomiota siihen, että koko henkilöstö on tietoinen ohjeiden olemassaolosta, jotta yhtenäiset toimintamallit toteutuvat käytännössä.

Apulaisoikeusasiamies korostaa asukkaiden päivittäisen ulkoilun tärkeyttä osana sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 4 §:ssä tarkoitettua laadultaan hyvää hoitoa. Riittävän ulkoilun huolehtimisessa on kyse perustarpeiden huolehtimisesta ja siten myös ihmisarvon kunnioittamisesta. Erytystä huomiota tulisi kiinnittää myös niihin asukkaisiin, jotka eivät kykene liikkumaan itsenäisesti eivätkä pysty selkeästi ilmaisemaan omaa tahtoaan. Myönteistä on, että Himminkodossa käy yhteistyöulkoiluttajia. Asukkaiden ulkoilumahdollisuus ei kuitenkaan voi olla vapaaehtoistoiminnan varassa. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että riittävä ja säännöllinen ulkoilu tulisi järjestää asukkaiden tarpeiden mukaan. Ulkoilu tulisi sisällyttää asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan ja asian päivittäisestä seuraamisesta tulisi huolehtia joko asiakaskohtaisilla kirjauksilla tai yksikkökohtaisin listoin.

Hampaiden säännöllinen puhdistus ehkäisee monia suunsairauksia ja vaikuttaa yleiseen terveydentilaan ja hyvinvointiin. Muistisairaille suun alueen kivut voivat aiheuttaa ahdistusta ja rauhottomuutta ja vaikeuttaa syömistä. Hyvä suun hygienia on oleellinen osa vanhuksen perushoitoa. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että hampaiden säännöllinen puhdistaminen on osa jokaisen vanhuksen hyvää hoitoa ja huolenpitoa. Toimintayksikössä tulee varmistaa, ettei säännöllistä hampaiden pesua laiminlyödä. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että yksikössä toimitaan oikein, kun hampaita ei pyritä pesemään väkisin, mutta väliin jääneet pesut kirjataan, jotta asiaan voidaan palata myöhemmin. Samalla voidaan varmistua siitä, ettei pesemättömyys jatku pitkään, vaan tilanteeseen löydetään ratkaisu. Apulaisoikeusasiamies pitää hyvänä, että suuhygienisti käy yksikössä. Hän ei kuitenkaan pitänyt riittävänä suuhygienistin käyntiä vain kerran

vuodessa silloin, kun hampaiden päivittäinen puhdistaminen ei onnistu. Yksikössä tulisi myös viipymättä huolehtia siitä, että jokaisella asukkaalla on hammaslääkärin tekemä hoitosuunnitelma, jota henkilöstö noudattaa.

Asukkaiden toimintakyvyn ylläpitämiseksi ja kuntouttavan hoitotyön tukemiseksi apulaisoikeusasiamies suosittelee fysioterapeutin käyntejä yksikössä myös asukkaiden yksilöllisiin kuntoutustarpeisiin.

Apulaisoikeusasiamies pitää hyvänä, että Himminkodossa on kiinnitetty huomiota hoitotyön kirjaamiseen ja että hoito- ja palvelusuunnitelmissa näkyvät asukkaiden omat mieltymykset ja tahto. Apulaisoikeusasiamies kuitenkin kiinnitti huomiota siihen, että joidenkin asukkaiden kohdalla kirjauksien välillä on useita päiviä. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että päivittäinen kirjaaminen asukkaan voinnista on osa hyvää hoitoa. Apulaisoikeusasiamies kehottaa yksikköä kiinnittämään huomiota hoitotyön päivittäiskirjaamisen käytäntöihin ja sisältöihin.

4.4 Asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen

Yleistä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 8 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä puututaan vanhuksen perusoikeuksiin, kuten liikkumisvapauteen ja itsemääräämisoikeuteen. Perusoikeuden rajoittamisen perusteiden tulee olla hyväksyttäviä ja rajoituksen tulee olla painavan tarpeen vaatima. Rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Tämä tarkoittaa, että rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Perusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvien keinoin. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on välttämätöntä. Perusoikeuksia rajoitettaessa on myös huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien rajoittaminen on sallittua vain, jos rajoittaminen perustuu lakiin, joka on riittävän täsmällinen ja sisältää asianmukaiset oikeussuojakeinot.

Palveluasumisen asukkaiden liikkumisvapauden, itsemääräämisoikeuden ja muiden perusoikeuksien rajoittamisesta sosiaalihuollossa ei ole lainsäädäntöä.

Laillisuusvalvonnassa on vakiintuneesti katsottu, että asukkaan vapauden rajoittaminen on sallittua vain lääkärin päätöksen perusteella. Lääkärin tulee myös seurata, ettei rajoitteita käytetä enempää eikä pidempään kuin on välttämätöntä. Rajoitteen voi ottaa käyttöön vain, jos muuta vaihtoehtoista vähemmän oikeuksia rajoittavaa keinoa ei ole. Rajoitteiden käyttö on lopetettava välittömästi, kun niiden käyttäminen ei enää ole välttämätöntä. Rajoitteiden käyttämisestä tulee keskustella ennen niiden käyttöönottamista henkilön itsensä ja hänen omaistensa tai muiden läheistensä kanssa. Rajoittaminen ei voi perustua yksinomaan omaisen tai läheisen suostumukseen.

Tarkemman lainsäädännön puuttuessa oikeusasiamiehen käytännössä on sosiaali- ja terveydenhuollon osalta korostettu mm. seuraavia näkökohtia:

- Sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa niin pitkälle kuin mahdollista.
- Rajoitustoimenpidettä saa käyttää vain viimesijaisena keinona.
- Toimenpiteen on oltava eettisesti perusteltavissa ja se on suoritettava henkilön ihmisarvoa kunnioitten.
- Henkilökunnan puute ei oikeuta asiakkaan rajoittamiseen.
- Ennen toimenpidettä on mahdollisuuksien mukaan kuultava asiakasta sekä itsemääräämiskyvyttömän asiakkaan laillista edustajaa tai terveydenhuoltoon liittyvän toimenpiteen osalta hoitoon potilaslain 6 §:n mukaan osallistuvaa omaista.
- Toimenpiteen on perustuttava lääkärin päätökseen, joskin henkilökunta voi kiireellisessä tilanteessa aloittaa sen suorittamisen.
- Toimenpide on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätön.
- Henkilön tilaa on seurattava toimenpiteen luonteen ja henkilön terveydentilan edellyttämällä tavalla.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että koska palveluasukkaan perusoikeuksien rajoittamisesta ei ole lainsäädäntöä, niiden käyttäminen saattaa olla mahdollista oikeuttaa pakkotilana tai hätävarjeluna, joista on säädetty rikoslain 4 luvussa. Hätävarjelu ja pakkotila saattavat oikeuttaa muutoin lainvastaisena pidettävän teon ja siten poistaa sen rangaistavuuden.

Hätävarjelu on sallittu ”välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi”. Pakkotila merkitsee puolestaan sitä, että välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Pakkotilassa suojataan siis arvokkaana pidettävää etua, kuten asiakkaan tai muiden terveyttä, turvallisuutta tai ihmisarvoa. Niihin kohdistuvan vaaran torjumiseksi suoritettua teon on lisäksi oltava kokonaisuutena arvioiden puolustettava.

Rajoitustoimenpiteiden hyväksyttävyyttä arvioitaessa voidaan myös tukeutua mielenterveyslaista ilmeneviin periaatteisiin sekä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston (Valvira) ohjeisiin, esimerkiksi ”Liikkumista rajoittavien turvavälineiden käyttö” (12.8.2015, päivitetty 3.12.2018).

Rajoitustoimenpiteiden käytön valvonnan ja osapuolten oikeusturvan kannalta on tärkeää, että toimenpiteitä koskevat kirjaukset tehdään huolella. Eduskunnan oikeusasiamies on korostanut asianmukaisten asiakaskohtaisten kirjausten tekemistä rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Kirjausten osalta on noudatettava asiakasasiakirjoja ja potilasasiakirjoja koskevaa lainsäädäntöä.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain (254/2015) 4 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö sekä avustava henkilöstö, joka osallistuu asiakastyöhön, ovat velvollisia kirjaamaan sosiaalihuollon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot määrämuotoisina asiakirjoina ja tallettamaan ne 5 §:n mukaisesti.

Sosiaali- ja terveysministeriön potilasasiakirjoista antaman asetuksen (298/2009) 7 §:n 1 momentin mukaan potilasasiakirjoihin tulee merkitä potilaan hyvän hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan turvaamiseksi tarpeelliset sekä laajuudeltaan riittävät tiedot. Asetuksen 12 §:n mukaan on kirjattava toimenpiteen syy, luonne ja kesto sekä arvio sen vaikutuksesta potilaan hoitoon samoin kuin toimenpiteen määränneen lääkärin ja suorittajien nimet.

Oikeusasiamiehen mukaan kirjauksissa tulee erityisesti kiinnittää huomiota siihen, että haasteellisissa tilanteissa toimimisesta olisi ennakolta sovittu ja niistä olisi tehty kirjaukset kunkin asiakkaan kohdalla. Suojaamis- ja turvaamistoimenpidekirjauksissa tulisi kiinnittää huomiota yksityiskohtaiseen kuvaamiseen tapahtuneesta, esimerkiksi mitkä asiat ovat johtaneet väkivaltatilanteeseen ja sen seurauksena rajoitustoimenpiteisiin. Asiakkaan ja myös työntekijän oikeusturvan kannalta yksityiskohtaiset kirjaukset ovat tärkeitä, jotta rajoitustoimien lainmukaisuus voidaan jälkikäteen saattaa arvioitavaksi. Kirjaaminen tukee omalta osaltaan työyhteisössä tapahtuvaa pakkotoimenpiteiden vähentämiseksi tehtävää työtä.

Rajoitustoimenpiteiden käyttö Himminkodossa

Himminkodossa on käytössä Lempäälän kunnan vanhuspalveluihin ja terveydenhuoltoon kohdennettu ylilääkärin ja apulaisyllilääkärin tekemä ohjeistus itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta. Käytössä olevan ohjeen mukaan lääkäri kirjaa päätöksen potilastietoihin. Kaikki tarkastuksella tavatut hoitajat eivät tienneet ohjeistuksen olemassa olosta.

Tarkastuksella haastatellut hoitajat kertoivat rajoitustoimenpiteitä käytettävän kaatumisen estämiseksi silloin, kun asukas ei muista, ettei hänen jalkansa kannan. Menettelytapana on, että hoitaja kertoo rajoittamisen tarpeesta lääkärille, joka yleensä käy asukkaan ja tämän omaisten kanssa keskustelun asiasta. Yhdessä toimitetussa vuodepotilaan asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmassa oli kirjaus, että asukkaan rajoittamiselle oli omaisen lupa.

Muisti 1:n yhden asukkaan kulkemista öisin rajoitetaan lukitsemalla ovi ulkopuolelta. Toimintamalliin on tarkat ohjeet lääkäriltä. Hoitajat käyvät vähintään kaksi kertaa tunnissa katsomassa asukasta. Geriatrisen tuolin käyttö on yksikössä mahdollista vain lyhyen aikaa. Hoitajien mukaan asukas voi olla tuolissa enintään 15 minuutin ajan, ja hoitajan tulee olla tällöin läsnä.

Henkilöstö kertoi, että muistisairautta sairastavien asukkaiden levottomuus lisääntyy yleensä iltaa kohden. Tällöin henkilöstö pyrkii ennakoimaan tilanteita ja esimerkiksi menemään kahdestaan haastaviin tilanteisiin. Sängynlaitaluvat ja haaravyöt ovat käytössä. Näistä on vain joitakin merkintöjä hoito- ja palvelusuunnitelmissa ja muun muassa omaisten antamana lupana.

Vaatekaappeja lukitaan omaisten toiveesta. Osalla vuoteeseen hoidettavista oli ovi auki, ainakin osalla heidän tahdostaan. Estääkseen toisten kuljeskelevien asukkaiden pääsyn vuoteeseen hoidettavan huoneeseen, oli yksikössä ratkaistu asia laittamalla portti tai penkki oviaukkoon. Portin tarkoituksena on hidastaa ulkopuolisen menemistä huoneeseen siten että henkilökunta ehtii paikalle. Porttia on käytetty muun muassa estämään tilanne, jossa toisen asukkaan meneminen huoneeseen aiheuttaisi vaaratilanteen ja olisi selkeästi huoneessa olijan tahdon vastaista.

Kuva 1: Portti asukashuoneen ovella sekä huonekalu varaueloskäynnin edessä.

Hygieniahaalari on käytössä Muisti 1:llä kolmella asukkaalla hygieniasyistä. Muisti 2:n yhdellä asukkaalla on hygieniahaalari käytössä ympärivuorokautisesti. Hoitajien mukaan joka kuukausi hygieniahaalarin tarvetta arvioidaan uudelleen ja sen käytöstä yritetään luopua. Lääkäri on hoitajien mukaan keskusteluissa. Hoitajien mukaan rajoitustoimenpiteitä käytetään myös yllättävissä tilanteissa, jolloin luvat rajoittamiseen saadaan lääkäriltä jälkikäteen. Tällöin perustellaan mikä on johtanut rajoittamiseen.

Tarkastushavaintojen perusteella Himminkodossa tunnistetaan pääosin rajoitustoimenpiteiden käyttö. Muistityön yksikössä on tehty asiakaslähtöisiä ratkaisuja, joiden avulla on pyritty ennaltaehkäisemään sellaisten tilanteiden syntymistä, jossa asukkaiden perusoikeuksia jouduttaisiin rajoittamaan. Yksikössä on myös etsitty sellaisia ratkaisumalleja, joissa asukkaita jouduttaisiin rajoittamaan mahdollisimman vähän, silloin kun rajoittaminen on katsottu välttämättömäksi asukkaan terveyden turvaamiseksi. Henkilöstön mukaan esimerkiksi asiakkaan aggressiivisen käytöksen taustalla oleva syy pyritään selvittämään ja puuttumaan ensisijaisesti siihen, ja vasta viimeiseksi turvaudutaan rajoitteisiin. Rajoitteiden käyttöä arvioidaan ja niistä pyritään luopumaan. Tarkastushavaintojen perusteella Himminkodossa osataan kohdata muistisairautta sairastavia, joilla on käytösoireita.

Tarkastuksella käydyissä keskusteluissa kävi kuitenkin ilmi, että henkilöstö ei aina tunnista milloin on kysymys asukkaan rajoittamisesta ja milloin on kyse keinosta, jolla ongelma on ratkaistu siten, ettei kenenkään perusoikeuksia ole tarvinnut rajoittaa. Epäselväksi jäi myös se, miten on pyritty selvittämään, mistä asukkaiden levottomuuden lisääntyminen iltaisin johtuu.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies on pitänyt tarpeellisena, että jokaisessa yksikössä, jossa käytetään rajoitustoimenpiteitä, seurataan käytettyjä rajoituksia. Ilman tietoa käytettävistä rajoituksista ja niiden määristä, on pakon käytön järjestelmällinen seuranta vaikeaa tai mahdotonta. Seuranta mahdollistaa myös suunnitelmallisen rajoitusten käytön vähentämisen. Jotta seuranta olisi riittävän kattavaa, mutta ei toisaalta muodostuisi liian työlääksi, tulisi yksikössä olla käytössä riittävän helppokäyttöinen kirjaamistapa. Jos merkintöjen tekeminen on liian vaikeaa tai vie kohtuuttomasti aikaa, vaarana on, että osa tiedosta jää kirjaamatta tai asiakastyöhön ei jää riittävästi aikaa.

Apulaisoikeusasiamies pitää myönteisenä sitä, että yksikössä on aktiivisesti lähdetty kehittämään toimintamalleja, joilla ennaltaehkäistään sellaisten tilanteiden syntymistä, joissa asukkaita saatettaisiin joutua rajoittamaan. On myös hyvä, että yksiköllä on käytettävissään rajoitustilanteita koskevaa ohjeistusta. Yksikössä tulisi kuitenkin huolehtia siitä, että ohjeistuksia täydennetään ja korjataan tarvittavilta osin tässä pöytäkirjassa annetun informaation avulla ja että yksikössä huolehdittaisiin siitä, että henkilökunta tuntee ohjeitten sisällön.

Apulaisoikeusasiamies kiinnittää myös huomiota siihen, että lääkäri on tehnyt yksikön asukkaille rajoittamista koskevia päätöksiä pidemmille ajanjaksoille. Jos lääkäri on tehnyt asukkaalle rajoittamista koskevan päätöksen hoidontarpeen perusteella, tulee lääkärin tavata asukasta säännöllisesti ja arvioida tilanne tarpeen mukaan uudestaan. Jos tapaamisia ei ole, riskinä on, että rajoittaminen jatkuu pidempään kuin olisi välttämätöntä. Tarkastusaineiston perusteella yksikön henkilökunta arvioi lisäksi yksittäisten rajoitustoimenpiteiden käyttöä kuukausittain. Apulaisoikeusasiamies korostaa, että rajoittamisen perusteita ja toisin toimimisen mahdollisuutta tulee arvioida erikseen joka kerta kun rajoittamista tapahtuu.

Tarkastuksella kävi ilmi, että henkilöstö ei aina tunnista milloin on kysymys asukkaan rajoittamisesta ja milloin ei. Apulaisoikeusasiamies korostaa, että asian tunnistamisella on merkitystä, jotta yksikössä osattaisiin menetellä oikein. Jos kysymyksessä on rajoite, on noudatettava

edellä selostettua periaatteita ja menettelytapoja. Henkilöllä on esimerkiksi oikeus olla päästämättä toista asukasta huoneeseensa eli oman huoneen oven sulkeminen tai esteen laittaminen oviaukkoon ei riko toisen asukkaan liikkumisvapautta. Henkilölle voi olla merkitystä esimerkiksi sillä, onko hänen huoneensa ovi auki vai kiinni. Jos henkilö haluaa, että hänen huoneensa ovi on auki ja ovi voidaan pitää auki laittamalla ovensuuhun sisääntuloa hidastava este, ei kyse ole kielletystä perusoikeuksien rajoittamisesta, jos esteestä ei ole haittaa huoneessa asuvalle.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että omassa huoneessaan olevaa rajoitetaan silloin, jos hänen ovensa laitetaan kiinni toisen asukkaan käytöksen vuoksi, vaikka hän ei itse haluaisi laittaa ovea kiinni tai ei kykene ilmaisemaan omaa kantaansa. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, ettei toinen henkilö voi antaa toisen puolesta lupaa rajoitustoimenpiteen käyttämiseen. Myöskään omainen ei voi sitovasti antaa asukkaan puolesta lupaa oven sulkemiseen. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että turvallisuus ei sellaisenaan ole yksin hyväksyttävä syy rajoittaa henkilön perusoikeuksia, vaan jokaisen perusoikeuden rajoituksen on täytettävä myös muut rajoittamiselle asetetut edellytykset, kuten välttämättömyyden ja suhteellisuuden vaatimukset. Eri vaihtoehtoja punnittaessa on kuitenkin ratkaistava, miten henkilölle turvataan hyvä hoito eikä häntä jätetä heitteille. Jos syntyy tilanne, jossa henkilö on välittömässä vaarassa, on tilanteeseen mahdollista puuttua hätävarjelu tai pakkotilan perusteella. Hätävarjelu ja pakkotila tulevat kuitenkin kysymykseen vain akuutissa tilanteessa. Niitä ei voi käyttää perusteluna ovien lukitsemiselle.

Hyvästä hoidosta ja huolenpidosta pitäisi pystyä huolehtimaan niin, että muut oikeudet ja asukkaiden turvallisuus eivät vaarannu. Jos henkilökunnan määrä ei ole riittävä, asukkaan huoneen oven lukitseminen aiheuttaa vaaratilanteen, vaikka henkilö olisi itse pyytänyt oven lukitsemista. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan rakennuksen on oltava sellainen, että siinä olevat voivat palon sattuessa pelastautua tai heidät voidaan pelastaa. Pelastuslaissa puolestaan on säännökset poistumisturvallisuudesta palveluasumisessa. Henkilön lukitseminen huoneeseensa, erityisesti jos yksikössä ei ole keskeytyksettä henkilöstöä, joka pystyy nopeasti pelastamaan asiakkaat, aiheuttaa vakavan vaaran paloturvallisuudelle.

Jos oven toimintaperiaate ja asiakkaan toimintakyky mahdollistavat sen, että asiakas pystyy itse avaamaan oven sekä sisä- että ulkopuolelta, asiakasta ei rajoiteta, eikä hänen turvallisuutensa vaarannu. Tilannetta arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että oven avaaminen ei välttämättä onnistu, jos asiakas on yksin ja hätäntynyt.

4.5 Monialainen yhteistyö ja sosiaalihuollon palvelujen saatavuus

Henkilökuntatilanne ja työn kuormittavuus

Himminkodon Muistityön yksikössä työskentelee sairaanhoitajia, lähi- ja perushoitajia, kodinhoitajia ja sosiaaliohjaaja. Lisäksi talossa on toimintaterapeutti ja käytettävissä ovat geriatriin ja sosiaalityöntekijän palvelut. Fysioterapian ja suun terveydenhoidon palvelut saadaan viereiseltä terveysasemalta. Uudet työntekijät tekevät työsuhteensa alussa pääsääntöisesti aamuvuoroja perehdytyksen vuoksi.

Haastateltujen hoitajien mukaan kaikilla Muistityön yksikön hoitajilla on lääkeluvat. Sairaanhoitajat huolehtivat uusien työntekijöiden lääkeperehdytyksestä sekä ottavat lääkejako- ja injektio-önätyt vastaan. Esimies ottaa vastaan kaikkien vakituisten ja sijaisten LOVE-tentit.

Yksikön muuttuminen palveluasumisen yksiköksi on lisännyt sairaanhoitajien kirjallisia töitä. Sairaanhoitajat muun muassa täyttävät asukkaiden hoitotukihakemuksia.

Hoitajille on järjestetty koulutusta kinestetikkaan ja ergonomiaan. Osalla on validaatiokoulutusta ja osalla Mapa-koulutusta. Haastatellut hoitajat pitivät kuitenkin Mapa-koulutuksen oppeja heikosti sovellettavana muistisairaiden vanhusten hoitotyöhön. Saattohoitokoulutusta on järjestetty aiemmin kaikille, ja tarkastuksen aikaan tiedossa oli, että Lempäälän kunnalla olisi tulossa uutta koulutusta.

Hoitajat kertovat, että he kohtaavat vähintään viikoittain väkivaltaisia tilanteita hoitotyössä. Yksittäisten asukkaiden kohdalla saattaa ilmetä myös seksuaalista häirintää. Osa haastatelluista hoitajista nimeää WPro-järjestelmän olevan se, johon kirjataan työntekijöiden kohtaamat uhkatilanteet. Tarkastuksella jäi kuitenkin epäselväksi tietääkö koko henkilöstö, miten heidän kuuluu ilmoittaa kohtaamistaan uhkatilanteista, kirjataanko kaikki tapahtuneet tilanteet sekä miten ne käsitellään yksikössä.

Sosiaalityön saatavuus ja sosiaalihuollon toteutuminen

Lempäälän vanhuspalvelujen sosiaalityöntekijän työpiste on Himminkodon talossa. Sosiaalityöntekijän kokonaisasiakasmäärä jäi epäselväksi, sillä hänellä on sekä kotona asuvia että tehostetun palveluasumisen asiakkaita ja sekä pitkäaikaisia että lyhytaikaisia asiakkaita. Muut ammattilaiset voivat myös konsultoida sosiaalityöntekijää. Sosiaalityöntekijä toimii kunnan SAS-ryhmän puheenjohtajana ja sihteerinä. Asumispalveluihin jonotusaika on keskimäärin 37 vuorokautta. Sosiaalityöntekijän mukaan jonotusaika ylittää vain harvoin kolme kuukautta.

Sosiaalityöntekijä tekee päätökset lyhyt- ja pitkäaikaiseen tehostettuun palveluasumiseen. Päätökset valmistelee asiakasohjaaja. Tilapäisistä lyhytaikaisista hoitajaksoista ei tehdä päätöksiä. Hakemus pitkäaikaiseen palveluasumiseen annetaan asiakkaalle, jos tämä haluaa. Hakemusta ei ole saatavilla Lempäälän kunnan internetsivuilla eikä sitä anneta automaattisesti, vaan asiakkaat ohjataan palvelutarpeen arviointiin, jonka perusteella käynnistetään tehostetun palveluasumisen hakeminen. Suulliset hakemukset otetaan vastaan. Oleellista on asiakkaan tahdon ilmaisu.

Asukasvalinnat huoneisiin tekee sosiaalityöntekijä. Huonesijoittelut pyritään tekemään siten, etteivät levottomimmat asukkaat ole kahden hengen huoneissa. Sosiaalityöntekijän mukaan hän tekee yleensä ensin jaksopäätöksen kahden hengen huoneeseen. Jakson aikana arvioidaan, miten asuminen sujuu ja tämän jälkeen tehdään päätös pysyvistä huoneista.

Pitkäaikaisessa tehostetussa palveluasumisessa oleville asukkaille ei ole nimetty sosiaalihuoltolain mukaista omatyöntekijää. Siirtymävaiheessa kotoa Himminkotoon asukkaat ja/tai heidän omaisensa tapaavat sosiaalityöntekijän sekä saavat kirjallista tietoa asiakasmaksuista ja muista käytännön asioista asumiseen liittyen.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies piti myönteisenä Himminkodon toimintatapaa järjestää sijaisille ja uusille työntekijöille aamuvuoroja mahdollistamaan tutustuminen ja riittävä tuki työhön. Myönteistä on, että henkilöstön työvuoroja laaditaan asiakastarpeiden perusteella esimerkiksi saattohoitotilanteissa.

Edelleen apulaisoikeusasiamies piti hyvänä, että Himminkodossa on käytössä moniammatillinen henkilöstö. Hän kuitenkin kiinnitti huomiota geriatrin ja sosiaalityöntekijän laajaan asiakaskuntaan ja -määrään. Lisäksi yksikön muutos laitoshoidosta tehostetun palveluasumisen yksiköksi on ollut suuri toiminnan muutos, joka on vaikuttanut muun muassa sairaanhoitajien työn sisältöön.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että sosiaalihuollon asiakkaiden oikeusturvan toteutuminen edellyttää, että toimintayksikön johto ja henkilöstö tuntevat toimintaa säätelevän lainsäädännön. Lempäälän vanhuspalveluissa tulee kiinnittää huomiota yksilöhuollon päätöksentekoon myös tilapäisistä palveluista sekä kielteisissä ratkaisuissa. Tarkastuksella ei tullut esille seikkoja, joiden perusteella omatyöntekijän nimeäminen palveluasumisyksikön asukkaille olisi ilmeisen perusteetonta.

5. TOIMENPITEET

Apulaisoikeusasiamies pyytää Lempäälän kunnan vanhustyön keskus Himminkotoa ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt pöytäkirjassa esitettyjen havaintojen ja kannanottojen johdosta. Selvitys toimenpiteistä tulee toimittaa apulaisoikeusasiamiehelle viimeistään **30.6.2020**.

Apulaisoikeusasiamies kehottaa käsittelemään tarkastuspöytäkirjassa esitetyt havainnot ja apulaisoikeusasiamiehen toimenpiteet yhdessä Himminkodon henkilökunnan kanssa. Tarkastuspöytäkirja tulisi asettaa helposti saavutettavaan paikkaan, esimerkiksi toimintayksikön ilmoitus- taululle henkilökunnan sekä asiakkaiden ja heidän omaistensa nähtäville.

Siltä osin kun tarkastuksen yhteydessä saadut tiedot koskevat Himminkodon muita kuin Muistiyksikön osastoja, apulaisoikeusasiamies siirtää asian Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston käsiteltäväksi.

Tähän pöytäkirjaan on kirjattu asioita, joita tarkastuksella on havaittu tai joista on tarkastuksen aikana keskusteltu. Pöytäkirjaan on kirjattu myös asioita, jotka ovat käyneet ilmi tarkastukseen liittyvistä asiakirjoista.

Tarkastuskohteessa voi olla perus- ja ihmisoikeusongelmia, jotka eivät ole tulleet esille tarkastuksen aikana.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Johanna Koli
notaari